

Виолета Николовска

Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип

Факултет за образовни науки

violeta.nikolovska@ugd.edu.mk

СЕМАНТИКАТА И ПОГЛЕДОТ НА СВЕТОТ

Апстракт: Јазикот не е само средство за комуникација меѓу луѓето. Јазикот е слика за луѓето што го користат. И во поширока смисла, како одраз на менталитетот на народот во Хумболтовото значење, и во потесна смисла, како одраз на дијалектната, социјалната, културната, па и етничката припадност на оној што зборува. Во трудот ќе бидат анализирани две лексеми: *страст* и *созерцание*. Ќе бидат анализирани: нивното присуство / отсуство во секојдневниот јазик, контекстите во кои се употребуваат, нивниот семантички развој како и вредносната конотација што ја изразуваат. Нивната употреба во различни временски и функционални контексти, како и семантиката што ја изразуваат, ќе ни открие нешто за светогледот на заедницата што ги користи / користела.

Клучни зборови: семантика, семантички развој, страст, созерцание, светоглед

Јазикот го одразува погледот на светот. Уште Хумболт во 19 век ја поставува паралелата меѓу јазичната структура и менталитетот на народот. Според него, јазикот е специфична еманација на духот на еден народ (според Ivić 1983: 39). Претставниците на антрополошката лингвистика уште повеќе го продлабочуваат ова тврдење. Контактот со индијанските јазици, со граматичка структура што изразува поинакви мисловни категории одошто во индоевропските јазици ја увери лингвистиката на 20 век за поврзаноста на културата и јазикот. И претставниците на когнитивната лингвистика, утврдувајќи ја метафората како когнитивен процес кој наоѓа одраз во јазикот, ја увидуваат разликата меѓу културите како причина за давање на различен приоритет на одредени метафори во одредени култури и субкултури (в. поглавјето *Metaphor and Cultural Coherence* во Lakoff and Johnson 1983: 22-24). Во излагањето ќе се задржиме на два концепти кои ги има во старословенскиот/црковнословенскиот јазик и ги има или нема во современиот македонски јазик и ќе се обидеме следејќи ја нивната семантика/семантички развој да го откриеме погледот на светот што тие го откриваат.

Ќе започнеме со многу популарната и широко експлоатирана лексема – *страст*. Во старословенскиот јазик (според Угринова-Скаловска 1979: 163) лексемата *страст* (страсть) значи ‘страдање’, ‘мака’. Глаголот е *страдати* (стражж, страждеши) ‘страда’. Во ова значење оваа лексема денес е зачувана единствено во називот на последната седмица од Велигденскиот пост – *Страсна недела*. Според семантиката, за оваа лексема би можеле да кажеме дека има негативна конотација: означува нешто што е

непријатно за човекот¹. Во современиот јазик, лексемата *страст* ја среќаваме во следниве контексти: *страсна љубов, страстен пушач, страстен колекционер...* Освен во контекстот *страстен пушач*, таа се сфаќа како лексема со позитивна конотација. При тоа, таа не означува страдање, туку душевна сила, енергија. Пред да се позанимаваме со промената на вредносната конотација на лексемата *страст*, да погледнеме како е дефинирано нејзиното значење во литературата. Толковниот речник на македонскиот јазик (ТРМЈ Р-С, том V 2011: 585) изделува три значења на лексемата *страст*: 1. Силно чувство, силен и нескротлив нагон кон нешто. *Нагонски страсти. Страст за животот. Боледување од некои несопирливи страсти.* 2. а) Постојана склоност кон нешто, голем ентузијазам кон нешто. *Работеше со страст. Неговата страст кон филателијата траеше многу години.* б) Тоа што е предмет на таква склоност, нагон, голема љубов. *Ловот беше најголема негова страст. Планинарењето беше негова страст.* 3. Силна љубов кон некој во која преовладува телесната привлечност, изразено либидо. *Нивната страст беше меѓусебна и длабока. Го сакаше со страст. Занесот и страста од малди години уште гореа во нивните срца. Ако ги анализираме значењата што ги изделува ТРМЈ би можеле да кажеме дека речникот дава две основни значења на *страста*, на кои од вредносен аспект би можеле да им припишеме негативна и позитивна конотација. Во првото значење е нагласен силниот, нескротлив нагон на страста која се врзува за некој свој објект. При тоа, значенската компонента 'нескротлив' на нагонот што го чувствува, субјектот што ја доживува страста го изместува од привилегираната позиција да контролира нешто; тој е контролиран од својата страст, тој на некој начин ѝ робува на својата страст, а тоа е негативната конотација на лексемата *страст* во ова значење. Второто значење, по наше мислење е со позитивна вредносна конотација: голем ентузијазам кон нешто. Склоност, симпатија кон нешто. Иако, и во ова значење имаме семантички определби како 'постојана' (склоност кон нешто) и 'голем' (ентузијазам кон нешто), што на некој начин како да ја ограничуваат слободата која личноста ја има во однос на својата склоност, а тоа секако не може да го вреднуваме како сосема позитивно (ако ја претпоставиме слободата како повисока вредност во однос на врзувањето, а во крајна линија и робувањето на нешто, па макар и да е тоа нешто кон кое сме склони). Третото значење кое го изделува ТРМЈ е значењето на силна љубов со компонента 'телесна привлечност'. Ова е специфична, еротска љубов која се раѓа меѓу мажот и жената, и како таква и во речникот е изделена, а ние во ова значење не би ѝ давале посебна вредносна оценка на лексемата *страст*. Сепак, и неа би можеле, во зависност од степенот со кој го поробува, врзува човекот или жената, да ја оценуваме како позитивна или негативна.*

Во христијанската литература многу се пишува за страстите. Ние овде ќе се повикаме на текстот „Што подразбираме под – блуд...?“ од јеромонах Атанасиј Арсоски (<https://pokajanie.mk/2018/03/04/3155/>). Страстите во христијанството се разбираат во однос на структурата на човековото битие и целта поради која човекот постои на овој свет. Во врска со целта поради која човекот постои на овој свет ќе го цитираме Арсоски дека: „Христијанството нема за цел да го регулира поведението на припадниците на одредени општества, туку да му овозможи на секој човек да ја надмине смртта и уште од сега да влезе во радоста на воскресението“. Во овој контекст треба да ги набљудуваме и страстите. Страстите се енергии на човекот, дел од

¹ Мора да споменеме дека во христијанското учење страдањето, особено телесното ѝ носи голема полза на душата на човекот и е корисно за спасението, бидејќи ја очистува душата од страстите, како признак на паднатата природа на човекот. Во таа смисла, негативната конотација на концептот страдање се смета за ползна, и со тоа станува позитивна.

паднатата природа на човекот (по гревот) кои треба да се преобразат. Во текстот на Арсовски се вели: „Но, за да го прими тој дар од Бога (радоста на воскресението), (човекот) најнапред треба да ја изрази подготвеноста на својата волја за преобразување на страстите, кои не се ништо друго освен енергии на човекот насочени спротивно на својата намена и цел. Човекот е психофизичко битие, па затоа енергиите и способностите што ги поседува не можат да бидат класифицирани како исклучиво душевни или телесни. Секоја енергија е составен дел на целиот човек. Кога тие енергии функционираат во согласност со својата цел, тогаш човекот е потполно исполнет, имајќи истовремено и душевно и телесно здравје. Но кога се злоупотребени, односно насочени спротивно на намената, тогаш човекот страда и душевно и телесно. Затоа, злоупотребената енергија се нарекува страст, што во превод од словенски јазик значи страдање. Помеѓу тие човекови енергии една од најсилните е токму сексуалната, затоа што нејзината намена е возвишена и свештена. Преку неа човекот станува Божји соработник во раѓањето на нов живот, на нова единствена и неповторлива личност. Но поради тоа што ние сме претерано наклонети кон егоизмот, оваа возвишена енергија е силно врзана за телесно, но не помалку и душевно, задоволство“. Значи, ако оваа енергија се злоупотреби, насочувајќи се кон телесното задоволство, а отклонувајќи се од благословената љубов, според нашите оци, таа го храни егоизмот. Современиот свет не ја разбира страста во христијанска смисла. За денешниот свет, страста е збор со позитивна конотација и тешко се поврзува со глаголот од којшто потекнува – страда. Современиот свет страдањето од страстите го прогласува за своја вредност, робувањето на страстите за свое уживање. Ропството го претпочита пред слободата. Затоа што не знае што ќе прави со својата слобода. Лексемата *страст* ја променила својата конотација со текот на времето, а она што оваа промена ни го покажува е отпаѓањето на човекот од Бога, од верата. Современиот човек, своите страсти ги поставува како своја вредност. Тој не знае за падната природа, ниту за злоупотреба на сопствените животни енергии. Со самото тоа, страста, па дури и робувањето на неа го прогласува за позитивна вредност.

Јазикот ни нуди слика и на едно друго време, во кое страдањето се поврзува со работата и со немаштијата. Имено, во Етимолошкиот речник на П. Скок (Skok III 1973: 340) лексемата *страда* (*stradati*) е објаснета со ‘трпи’, ‘нема’, ‘трпи поради недостаток на храна’. Лексемата нема балтички корени, туку е сесловенска и прасловенска. Апстрактумот на –*тъ* Скок го објаснува како „пасија“. Од истиот корен е и лексемата *пациент*, кој можеме на словенски да го наречеме *страдалник*. Латинскиот глагол е *patior* ‘трпи, поднесува’, грчкиот *παθος*, кој е основа на интернационалните *патологија*, *патолошки*. Скок приведува паралела во лотишки *stradat* со значење ‘работи’. Ги приведува и камбриското *trin* ‘работи’ и руското *strada* со значење на ‘тешка работа’.

Следниот концепт на кој ќе се задржиме е поимот *созерцание*. Во ТРМЈ оваа лексема не е обработена, веројатно затоа што не се среќава во секојдневниот јазик, туку ја има во одредени стилови на употреба на македонскиот јазик, поточно во богословската литература. Сепак, лексемата *созерцание* ја регистрира Толковниот речник на рускиот јазик на Ожегов и Шведова (Ожегов и Шведова 1993: 769). Глаголот *созерцать* е оквалификуван со стилска карактеристика книжевно. Објаснет е како ‘рассматривать, пассивно наблюдать’. Изведената именка од овој глагол во првото свое значење упатува на веќе дефинираното глаголско дејство, а второто значење што е приведено кон неа е во философски контекст, при што се дефинира начинот на кој се доаѓа до познанието: ‘процес непосредственного восприятия действительности, начальная, чувственная ступень познания’. Примерот е: *От живого созерцания к абстрактному мышлению*. Човекот што созерцува се именува како *созерцатель*:

‘человек, склонный к бездеятельному созерцанию, пассивный наблюдатель’. Придавката *созерцательный* е објаснета како ‘погруженный в бездеятельное созерцание, пассивный’. Оттука произлегуваат неколку карактеристики на познанието по пат на созерцание: субјектот (неговиот ум) е пасивен, познанието на дејствителноста се открива непосредно, тоа е примарен, чувствен степен на познание. Во ТРМЈ (том V Р-С 2011: 481) ја има формално осовремената верзија на овој глагол – *согледа*. Авторите на Речникот приведуваат две значења: 1. ‘здогледа, забележи’ и 2. ‘осознае, сфати, разбере’. За нас е важно второто значење на овој глагол во современиот јазик што изразува процес на познание во свеста на субјектот, за кој не можеме со прецизност да кажеме дали е активен или пасивен, при што субјектот е доживувач, експириенсер. Пасивноста на субјектот имплицитно како да ја изразува глаголот *спознае*. Во ТРМЈ (том V Р-С 2011: 522) приведени се следниве значења: 1. ‘стане свесен за нешто, запознае нешто’ и 2. ‘дојде до сознание, до некое уверување’. Конструкцијата „стане свесен“ нужно не подразбира активност на умот, како што е на пример, кај глаголот *размислува*, каде субјектот е активен со својот разум. Во *стане свесен*, познанието може да се случи во одреден момент, без активност на разумот. Сепак, според ТРМЈ, именката изведена од глаголот *спознае* – *спознание*, како семантички повеќе да се доведува во врска со глаголот *размислува*. Нејзиното значење е дефинирано како ‘резултат на мисловната дејност на свеста, својствена на човекот, во субјективното поимање на објективната стварност’. Во ова значење, *спознание* се одликува со субјективност на поимањето, што, како што ќе видиме подоцна е семантички подалеку од *созерцанието*. Глаголот *размислува* треба да подразбира активен однос на субјектот, ангажирање на неговиот ум, разум. Во ТРМЈ (том V Р-С 2011: 59) семантички е дефиниран како ‘со мислење оцени, одмери, расуди, дојде до некаков став, заклучи; обмисли сестрано’. Од дефиницијата на глаголот *мисли* ќе го изделиме само неговото прво значење кое се поврзува со *размислува* во неговата семантичка дефиниција: ‘со работа на разумот формира мисли, поими, судови; расудува, заклучува’. Овде експлицитно е истакната активната компонента на мислењето, а оттука и на размислувањето. Значи, глаголот *созерцува* го доведуваме во опозиција со глаголот *размислува*, според активното учество / неучество на субјектот во дејството. Сепак, глаголот *созерцува* не можеме да го издвоиме од неговиот богословски контекст. За да го направиме тоа, најпрвин ќе ги разгледаме различните начини на доаѓање до сознанија пред сè во Црквата (богословијата) и философијата. За разликите меѓу богословијата и философијата пишува познатиот теолог Јеротеј Влахос (Влахос 1997). „Философија је плод људскога интелекта, то јест, у философији човек својим интелектом кроз мишљење долази до артикулације и формулације појмовнога знања, док је богословље, напротив, плод Божијег Откривења човековом очишћеном срцу. Најпре срце прима Откривење, а тек потом људски ум артикулише то Откривење“ (Влахос 1997: 38). Откаде доаѓа мудроста кај богословите? Дали е плод на лично размислување или до неа се доаѓа поинаку? Одговорот ни го дава пасусот што го цитираваме. Очистеното срце е подготвено да го прими Божјото Откровение. „Пророк говори не од себе’, већ у Духу Светоме, док мудрац (мислилац, философ) говори искључиво од себе. Зато, постоји велика разлика измеѓу пророка и мудраца (мислиоца, философа), и она одговара разлици измеѓу људске мудрости и Божанске благодати’. На језику Светог Писма пророк и богослов су исто. Очигледно је, дакле, да постоји огромна разлика измеѓу богослова и философа, те стога и измеѓу богословља и философије. Оци Цркве су се, и поред тога што су проучавали философију свога времена, држали другачијег метода богопознања. А тај метод јесте исихастички (тиховатељски) метод“ (Влахос 1997: 39). Методот до откривање на Божјите вистини е живиот опит во Црквата. Очистеното срце и очистениот ум се подготвени да дојдат до

Божјите вистини. Во таа смисла ја разбираме и пасивноста на човекот што созерцува. Нему, во очистено срце му се открива Бог и му се откриваат вистини од дејствителноста. Очистеното срце и ум се тие што созерцуваат / согледуваат. Тоа е многу поразлично од размислувањето.

Денес, во современото образование отсуствува поимот созерцание. Отсуствува и во секојдневниот живот. Тоа сведочи дека современото образование не е богословие. Сепак, тоа не значи дека човекот што ја бара вистината не може да дојде до неа. Созерцанието е еден начин на откривањето на вистините за Бога, за човекот и за светот. Денес овој метод на познание го практикуваат малкумина и во секојдневниот живот лексемата ретко се употребува. Ова зборува за еден секуларен поглед на свет и секуларно конципирано образование, кое денес не е само насочено кон стекнување на мудрост, туку кон стекнување на општествено корисни вештини, образование насочено кон пазарот, во кое сè понагласено се внесува претприемачки дух. Ова сведочи за свет ориентиран повеќе кон материјалното, одошто кон духовното.

Јазикот не е само средство за комуникација меѓу луѓето. Јазикот е слика за луѓето што го користат. И во поширока смисла (како одраз на менталитетот на народот во Хумболтовото значење) и во потесна смисла (како одраз на дијалектната, социјалната, културната, па и етничката припадност на оној што го зборува). Тоа ни го покажа и семантиката / семантичкиот развој на лексемите *страст* и *созерцание*. Семантиката на овие лексеми, нивната употреба / отсуство на употреба ни го откри апостасичниот развој на општеството во кое живееме. Ни откри еден современ поглед на свет кој не е Богоцентричен, туку антропоцентричен, дури повеќе и материјален. Одрозот на овој свет го видовме во јазикот.

ЛИТЕРАТУРА

1. Арсоски, А. *Што подразбираме под – блуд...?* <https://pokajanie.mk/2018/03/04/3155/> (преземено на 21. 03. 2018).
2. Влахос, Ј. 1997. *О болести и лечењу душе у православном предању*. Цетиње: Светигора.
3. Ожегов, С. И. и Н. Ю. Шведова. 1993. *Толковый словарь русского языка*. Москва: Азъ (Российская академия наук, Институт русского языка, Российский фонд культуры).
4. *Толковен речник на македонскиот јазик* том V P-C (ред. К. Конески). Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, 2011.
5. Угринова-Скаловска, Р. 1979. *Старословенски јазик*. Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“.
6. <https://www.etymonline.com/word/passion> (преземено на 23. 03. 2018).
7. Ivić, M. 1983. *Pravci u lingvistici*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
8. Lakoff, G. and M. Johnson. 1983. *Metaphors we live by*. Chicago and London: The University of Chicago Press.
9. Skok, P. 1973. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, III*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.

